

ZNANSTVENI RAD U MUZEJU - RECEPCIJA I VALORIZACIJA

Višnja Zgaga
Muzejski dokumentacijski centar
Zagreb

Sažetak:

Nedovoljno definiran status znanstvenoga rada u hrvatskim muzejima ima za posljedicu neujednačenost opisa poslova koji kustosi kvalificiraju kao znanstveni rad – od izrade kataloških jedinica do znanstvenih radova u stručnim časopisima.

Znanstveni rad u hrvatskim muzejima je najčešće individualan rad bez šireg projekta sa znanstvenom strukturom voditelja, suradnika i recenzenata.

U formalno pravnom smislu, a i u praksi u najpovoljnijem su položaju muzeji unutar Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, jer je bavljenje znanstvenim radom uvjet pod kojim ostaju na tim radnim mjestima.

Nedavno doneseni Zakon o muzejima tek podrazumijeva znanstveni rad kao dio složene muzejske djelatnosti ali ne donosi kriterije za bavljenje tim radom.

Značajna dimenzija znanstvenoga rada je mogućnost objavljivanja radova u muzejskoj periodici, a zasebna kategorija kojoj se odriče atribut znanstvenoga rada jesu katalozi.

Analizirajući pojam znanstvenoga rada u muzejima postoje tri razine promišljanja, doprinos novih znanstvenih istraživanja s područja tehničkih i tehnoloških znanosti, znanstveni razvoj temeljnih disciplina koje se odnose na kolekcije pojedinog muzeja te poimanje muzeologije kao osnovne znanosti u muzejima.

U Izvješćima zagrebačkih muzeja koja od 1995. godine izlaze u izdanju Muzejskog dokumentacijskog centra, za sada jedinom sistematiziranom i obrađenom izvoru podataka o jednogodišnjim rezultatima rada muzeja,

možemo pratiti i temu "znanstveni rad" u muzeju. U širokom spektru djelatnosti od skupljačkog, zaštitarskog i izložbenog do izdavačkog i edukativnog, tema znanstvenog rada je jedna od sadržajno neujednačenijih. Rezultat je to, prije svega, u nedovoljno definiranom statusu takvog rada u muzeju, a analiza navedenih poslova može nam poslužiti jedino kao putokaz o tome što sami muzealci kvalificiraju kao znanstveni rad: često je to obrada i valorizacija opusa pojedinog umjetnika, obrada teme koja se samo sadržajem veže (a ne građom) uz muzej, obrada zbirki i

izrada kataloških jedinica, referati i radovi u stručnim časopisima. Najčešće se radi o individualnom radu, dakle nije dio šireg projekta sa znanstvenom strukturom voditelja, suradnika i recenzenata.

Nesporazum se pojavljuje i kod naznake voditelja projekta: pojavljuju se muzeji, kadkada i pojedinačne osobe. Ministarstvo znanosti javlja se samo u 2-3 slučajeva. U nedostatku dakle općeprihvaćenih kriterija, ili bolje rečeno njegova nepostojanja, kustosi su prisiljeni proizvoljno kategorizirati svoju djelatnost. U formalno-pravnom smislu a i u praksi u najpovoljnijem položaju su muzeji koji su unutar Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti; mnogo lakše se uključuju ili vode znanstveni projekt koji u pravilu financira Ministarstvo znanosti. Može se čak konstatirati da je znanstveno napredovanje kustosa u tim muzejima uvjet pod kojim rade na tim radnim mjestima. Povijesne veze između muzeja i sveučilišta u Hrvatskoj u novije vrijeme vrlo su dobro elaborirane u muzejskoj periodici.¹ Činjenica jest da su od samih početaka muzeji u uskoj vezi s visokoškolskim ustanovama, a da je danas ta tradicija vidljiva kod onih muzeja gdje je ta veza bila najintenzivnija u prošlosti; kod prirodoslovnih i arheoloških. U pravilu jedino ti muzeji iskazuju rad na širim znanstvenim projektima s većim brojem istraživača pod vodstvom znanstvene institucije. Muzealci u ostalim muzejima surađuju na projektima koje pokreće Akademija ili Institut za povijest umjetnosti.

Postavlja se i pitanje kako se i novi Zakon o muzejima odredio prema znanstvenom radu? Činjenica je da se diskusije o tome da li su muzeji i koliko nosioci znanstvenog rada uvijek aktualizira pred donošenje Zakona. U vrlo oskudnoj muzeološkoj bibliografiji koja se bavi problemima znanstvenog rada u muzejima, zadnji su tekstovi oni, objavljeni u Muzeologiji 1971. godine.² Dvoje tadašnjih najpoznatijih muzeologa dr. Antun Bauer i dr. Ljudevit Barić bili su veliki zagovornici takvog rada u muzeju; "Zbirke su dragocjena izvorna studijska građa koju muzeji moraju naučno obrađivati: naučni rad preduvjet je za valorizaciju muzejskog materijala već kad on ulazi u muzejsku zbirku a pogotovo kada je postavljen u izložbenoj zbirci muzeja", kaže Bauer. Ni taj stav, a niti njihov autoritet, nisu uspjeli ugraditi znanstveni rad u muzejsku djelatnost.

Nedavno doneseni zakon o muzejima³ na neki način znanstveni rad podrazumijeva kao dio složene muzejske djelatnosti, ali mu ne određuje jasno mjesto i ne uspostavlja kriterije. Tako čl. 5. kaže: "Muzejska djelatnost obuhvaća: skupljanje, čuvanje i istraživanje civilizacijskih, kulturnih i prirodnih dobara te njihovu stručnu i znanstvenu obradu i sistematizaciju u zbirke, trajno zaštićivanje muzejske građe, muzejske dokumentacije, muzejskih lokaliteta i nalazišta, njihovo neposredno i posredno

predočavanje javnosti putem stalnih i povremenih izložbi, te objavljivanje podataka i spoznaja o muzejskoj građi i muzejskoj dokumentaciji putem stručnih, znanstvenih i drugih obavijesnih sredstava.”

Zakon je mnogo jasniji u slučajevima gdje respektira znanstveni stupanj kustosa u skraćivanju roka za postizanje muzejskog zvanja; računa se, dakle, na postojanje znanstvenih radnika u muzeju, ali ne na funkcioniranje muzeja kao znanstvene jedinice. Takvo rješenje ima vrlo negativne posljedice na rad i status kustosa i u praksi su vrlo česte tenzije unutar same ustanove upravo zbog neriješenih odnosa.

Kakav je znanstveni profil muzejskih djelatnika u Hrvatskoj? Prema sistematiziranim podacima iz Registra muzejsko-galerijskih ustanova u Hrvatskoj za 1988. godinu od 546 kustosa, viših kustosa i muzejskih savjetnika njih 21 su doktori znanosti a 67 ih je magistriralo.

Izraženo u postocima to je 16 %. Ako usporedimo ove podatke sa stanjem u 1996. godine bilježi se povećanje za 2 doktora znanosti i 9 magistara. Čini se dakle da se ipak sve više muzejskih djelatnika odlučuje i za znanstveni rad.

Analiza znanstvenih područja iz kojih se najčešće postižu znanstvena zvanja ponovno pokazuju jaku tradiciju koja se, eto, nije uspjela izgubiti već 150 godina; najviše znanstvenih stupnjeva postiže se u arheologiji, prirodoslovlju i etnologiji. Ti se dakle studiji, bez obzira na mnoge primjedbe s jedne i druge strane, ipak nadopunjuju i zajednički djeluju u istraživanju i znanstvenim interpretacijama materijalne kulture. Zaučuduje činjenica da je izuzetno malen broj zvanja s područja povijesti umjetnosti i povijesti: ako pak dovedemo u korelaciju tip muzejske građe s kustosima znanstvenog stupnja činjenica je da je odnos neproporcionalan, odnosno da najveći broj muzejskih predmeta u našim muzejima neće moći biti znanstveno valoriziran.⁴

Postoji još jedna značajna dimenzija znanstvenog rada, a to je mogućnost objave radova u periodici. Muzeji i galerije u Hrvatskoj u širokom rasponu izdavačke djelatnosti koja obuhvaća izdavaštvo namijenjeno promidžbenim aktivnostima, ono vezano uz izložbenu djelatnost izdaje i tipove publikacija s prvenstvenom svrhom objave stručnih i znanstvenih radova. To su zbornici, godišnjaci od kojih neki imaju dugu tradiciju izlaženja i značajnu reputaciju u okviru znanstvene discipline (arheologije i prirodoslovnja). U Hrvatskoj imamo čak trideset takvih izdanja (i dva izdanja našeg Centra), a njih semadnaest je označilo svoj časopis kao znanstvenu publikaciju. Iako možda ti primarni časopisi članke koje objavljuju ne recenziraju (za objavu, prema Uputama za uređivanje primarnih znanstvenih i stručnih časopisa koje je izradio ISSN ured za Hrvatsku Nacionalne i sveučilišne knjižnice, su potrebne dvije anonimne pozitivne recenzije), oni

ih kategoriziraju prema četiri odrednice: izvorni znanstveni članak, kratko priopćenje, prethodno priopćenje i izlaganje sa znanstvenog skupa)./Možda ih je dobro nabrojiti: Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu, Anali Galerije Antuna Augustinčića u Klanjcu, Etnologica dalmatica Etnografskog muzeja u Splitu, Vjesnik za historiju dalmatinsku Arheološkog muzeja Split, Diadora, arheološkog muzeja Zadar, Anali za povijest odgoja Hrvatskog školskog muzeja, Starohrvatska prosvjeta Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, Osječki zbornik Muzeja Slavonije Osijek, Zbornik Muzeja broskog Posavlja, Zbornik muzeja Đakovštine, Natura Croatica Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Markarsko primorje, Makarski zbornik, Senjski zbornik, Etnološko istraživanje Etnografskog muzeja u Zagrebu, Histria archaeologica Arheološkog muzeja Istre te Prilozi povijesti otoka Hvara, Centra za zaštitu kulturne baštine u Hvaru./ Zasebna kategorija publikacija kojima se kod nas kadkada odriče znanstvena komponenta, za razliku recimo od Francuske, jesu katalogi obradene muzejske građe. U njima se svaki muzejski predmet iscrpno obrađuje, od njegove muzeološke analize (okolnosti akvizicije, stanje, restauratorsko - konzervatorski radovi) do stručno-znanstvene (opis predmeta, datacija, atribucija, literatura i dr.)⁵

Što je bit znanstvenog istraživanja u kontekstu muzeja? Koristeći termin istraživanje, pokušati ćemo prikazati različite pristupe i sadržaje takvog rada.

Razvojem znanstvenih metoda u fizici, kemiji, geologiji i općenito prirodnim, tehničkim i biotehničkim znanostima te aplikaciji tih metoda na istraživanju fizičkih odlika muzejskog predmeta, dolazi do velikih pomaka u istraživanjima, što više do redefiniranja stavova i znanstvenih istina. U svijetu postoje specijalizirani laboratoriji koji se bave ispitivanjima materijala i tehnika. Njima je prvenstveni cilj znanstvena dijagnostika ili identifikacija materijala koja se postiže analitičkim i strukturnim metodama istraživanja. Laboratoriji su često u direktnoj vezi s muzejima ili konzervatorskim centrima, a rezultati tih istraživanja koriste se u složenim poslovima konzervacije i restauracije. Sve su opremljenije i muzejske radionice i laboratoriji. Zbog sve skuplje opreme kao i sve skupljih postupaka istraživanja, naročito recimo u prirodoslovnim muzejima, taj posao je veliki teret na ionako manji proračun muzeja. S druge strane raste sve veća potreba zaštite muzejskih predmeta budući da je muzejski predmet nenadoknadiv i jedinstven, na tržištu ili terenu sve je manje mogućnosti supstitucija. Pred velikim naletom promjena, ubrzanog razvoja i uništavanja koja iz tog proizlaze čuvanje postaje okosnica pamćenja, a muzeji jedini preostali relikti materijalne kulture prošlih kultura i civilizacija. Tendencija je dakle, da se najs sofisticiranijim metodama pokušava razumjeti

predmet istražujući materijal, tehnike izrade kao i zaštiti ga od djelovanja vremena i negativnih utjecaja okoline.⁶ Prikaz procesa i rezultata tih istraživanja postaju i teme izložbi; tako je prikaz tehnike izrade gotičke slike dio postava Wallrat-Richard muzeja u Koelnu. Taj sklop istraživanja koji je interdisciplinarnan jer pretpostavljala suradnju između stručnjaka prirodnih znanosti, kemičara, fizičara, biologa isl., restauratora i kustosa osnova je i daljim istraživanjima uže znanstvene discipline kao što su arheologija, etnologija povijest i dr. Postoji sve veća tendencija u svijetu da se i ti sadržaji prezentiraju publici u okviru samostalnih izložbi: na taj se način publika upoznaje ne samo sa sve većom složnošću muzejskog rada, već se i na indirektnan način pokazuje zašto su muzejski programi, a i samo održavanje stalnog rada muzeja tako skupi. Štoviše, prošlogodišnju nagradu za Europski muzej godine dobio je konzervatorski odjel Nacionalnih muzeja i galerija na Merseysidu u Liverpulu, jer da je otišao korak dalje od samih izložbi – rad odjela približio je publici nizom edukacijskih programa i demonstracija. Kada se govori o istraživačkom radu u muzeju najčešće se zapravo govori o istraživanjima kojima je osnova muzejski predmet koji prvenstveno pripada određenoj znanstvenoj disciplini.. Pieter van Mensch naziva to “collection-related subject-matter discipline”⁷ a Maroević “fundamental scientific discipline”⁸. To su i povijest umjetnosti, arheologija, etnologija, petrografija i botanika, povijest, rudarstvo, astronomija i još mnogo uistinu različitih disciplina. Bez poznavanja i praćenja razvoja i novih spoznaja unutar tih disciplina nije moguće kvalitetno, istinito ni obraditi muzejski predmet, a niti istražiti i interpretirati njegov širi kontekst. No muzejska istraživanja imaju i drugačiju znanstvenu metodu obrade koja se razlikuje od obrade istraživača u kakvom institutu ili sveučilištu. Njihova specifičnost je u multidisciplinarnoj analizi samog muzejskog predmeta kao i integriranju tih podataka s ostalim izvorima i kontekstima koje su dio muzealnosti predmeta te mogu uvelike pridonjeti i samom razvoju i novim spoznajama temeljnih znanstvenih disciplina. Izvori i metodologija se razlikuju od onih istraživanja instituta ili sveučilišta, odnosno stvaraju novu kvalitetu. Kustosi su danas u našoj zemlji i u mnogo boljoj prigodi da dolaze do novih informacija i da rade i otkrivaju novo, budući su jedini koji su stalno na izvorištu informacija. U prilog tezi da se radi o tipu znanstvenih istraživanja koji imaju svoju “muzejsku specifičnost” (podrazumijevajući tezu prema kojoj postoji dakako samo jedna znanstvena istina) potvrđuju i opsežne smjernice za istraživanja kolekcija prirodnih znanosti, tehnologije, prirodoslovlja, arheologije, povijesti i umjetnosti publicirane u Priručniku za kustose.⁹ Diskusije koje su se zadnjih godina vodile na stranicama relevantne muzeološke periodike razmatrale su upravo pitanja

koja se direktno tiču specifičnosti muzejskih istraživanja. Takva istraživanja moraju biti istinski doprinos znanju, moraju identificirati bitne probleme i iznaći zadovoljavajuća rješenja.¹⁰ Još specifičniji rezultati muzejskih istraživanja poznati su pod nazivom “komeserstvo” i uglavnom se vežu na umjetnička područja, no ono postoji i mnogo šire. Kao subjektivna metoda nema kvalitetu znanstvenog no ima nenadoknadivu vrijednost kod atribucija, i identifikacija. Kvaliteta takvog pristupa odlikuje se interpretacijom odnosa znanstvenih činjenica koja zahtijeva kombinaciju preciznog oka, razvijene vizualne memorije, talent stvaranja radne hipoteze i intuitivnu unutarnju opservaciju.¹¹ Može se dakle zaključiti da je za očekivati sve veću ekspanziju istraživačkih radova upravo na osnovi muzejskih kolekcija, a tome ide u prilog i drastično uništavanje prirodne i kulturne baštine; tako se npr. mnoga prirodnoznanstvena istraživanja danas ne mogu zamisliti bez muzejskih kolekcija budući da su muzeji postali jedina mjesta koja su uspjela sačuvati određene vrste. I na kraju, treba razmotriti i mjesto muzeologije u radu muzeja. U Hrvatskoj je pojam prisutan već od djelatnosti A. Bauera, koji je pokretanjem muzeološke periodike jedinim muzeoloških časopisa u ovom djelu Europe kao i osnivanjem MDC-a prije ICOM-ovog dokumentacijskog centra u Parizu, osnivanjem poslijediplomskog studija muzeologije u okviru Centra za studij bibliotekarstva, dokumentacije i informacijskih znanosti s tristotinjak muzeologa (za područje Jugoslavije), apsolutno dao osnovu za razvoj te discipline. Zagrebačko sveučilište je nastavilo razvoj te discipline i jedno je od rijetkih koje ove godine slavi desetogodišnjicu rada Katedre za muzeologiju u okviru Odsjeka za informacijske znanosti, a njeni profesori, I. Maroević¹² i T. Šola¹³ uvaženi su stručnjaci na tom području. No problem prihvaćanja muzeologije kao znanstvene discipline mnogo je složeniji. U mnogim sredinama, a i među mnogim kustosima muzeologija se ne smatra znanstvenom disciplinom bez obzira na povećan znanstveni aparat, literaturu s muzeološkom problematikom i muzeološkim istraživanjima koja se već mogu i kodificirati i sintetizirati, odnosno proizvesti nova znanja. Specifična muzeološka istraživanja kako ih klasificira van Mensch¹⁴ su dosta složen istraživački problem za koji se kustosi vrlo teško opredjeljuju i zbog vrlo oskudnih podataka koji postoje u svakodnevnoj praksi pojedinih muzeja a i zbog rada na specifičnim područjima znanstvenih disciplina koja se posredno ili neposredno vežu uz muzejski materijal. Nadalje, tu je i osnovni problem odnosa muzeologije i temeljnih disciplina; muzeologija često želi funkcionirati kao isključiva “muzejska” znanost koja jedina ima pravo vrednovanja i interpretacije predmeta u muzejskom kontekstu. Ta se teza ne može braniti jer ne uvažava osnova muzeja, muzejski predmet i njegove velike mogućnosti proučavanja i isčitavanja značenja koje najčešće leže

na području "temeljnih znanstvenih disciplina". Rješenje je u sinergetskom djelovanju rezultata istraživanja određenih disciplina i muzeoloških istraživanja.¹⁵ Zbog toga će vjerojatno proći i dosta vremena da se u Zakonu o muzeju na kvalitetniji način valorizira znanstveni rad.

U ovom broju Informatice Museologice pokušali smo kroz desetak radova koja se sadržajno vežu uz problem znanstveno-istraživačkog rada u muzeju napraviti uvid u stanje takvog rada u našim muzejima. Kroz radove kustosa koji su se odazvali pozivu na suradnju može se iščitati u kojim kategorijama se promišlja mjesto znanstveno-istraživačkog rada u hrvatskim muzejima.

Bilješke:

1. Vidi : Naš Museum: zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog prigodom proslave 150 godina od utemeljenja hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu 1846. 1996. Zagreb, 12.-14. studenoga 1996. / (uredništvo J. Balabanić. et al.). Muzeopis...: 1846.-1996. / urednici D. Balen, Z. Dukat/ Zagreb. Arheološki muzej, 1996.
Natura + Cultura : muzejski prirodoslovni predmet - pokretno kulturno dobro: izložba o 150 obljetnici utemeljenja hrvatskog Narodnog muzeja u Zagrebu: katalog (urednici Josip Balabanić, Nikola Tvrtković, Marijana Vuković). Zagreb. Hrvatski prirodoslovni muzej, 1996.
Museum 1846.-1996.; katalog izložbe / urednica Maja Škiljan. Zagreb, Hrvatski povijesni muzej, 1996.
2. Muzeologija 11, (urednik Antun Bauer). Muzejski dokumentacioni centar, Zagreb, 1971. Broj donosi tekstove raspravi o novom muzejskom zakonu.
3. Zakon o muzejima. Narodne novine br.142, 28. listopada 1998.
4. Ovdje se dakako ne misli na broj već na vrste zbirke.
5. Hrvatski povijesni muzej je primjer takvog odnosa prema svom fondusu.
6. Museum international (UNESCO Paris), 183, br.3, Paris 1994. Treba naglasiti i seminar u organizaciji Hrvatskog restauratorskog zavoda održan u travnju o.g. i vrijednu publikaciju koja je izdana tom prigodom: Doprinos laboratorijskih istraživanja u konzervatorsko-restauratorskim radovima. Zagreb, 1999. god.
7. Pieter van Mensch. Towards a methodology of museology. Zagreb, 1992. str. 5
8. Isto, str. 257
9. Manual of curatorship. / urednik John M.A. Thompson/ str. 142-191.
10. Isto, str. 142
11. Museum management and curatorship, vol 7, n.1, 1988., str.5-10
12. Knjiga I. Maroevića, Uvod u muzeologiju. Zavod za informacijske znanosti, Zagreb 1993. god rijetka je knjiga i u svjetskoj muzeološkoj literaturi, a prevedena je i na engleski jezik i objavljena u Njemačkoj: Introduction to Museology- the European Approach. Verlag dr. C. Mueller Steraten, Muenchen 1998.
13. Knjigu T. Šole, Essays on Museums and their Theory - towards a cybernetic museum, Helsinki 1997., objavilo je Finsko muzejsko udruženje.
14. bilješka 7, str. 195-203
15. bilješka 12, str 186.

Summary:

Scholarly Work in a Museum – Reception and Valorisation

The inadequately defined status of scholarly and research work in Croatian museums has resulted in the lack of uniformity in the description of work that curators designate as scholarly work – from the cataloguing and description of museum items to scholarly papers in professional journals. Scholarly work in Croatian museums is in most cases individual work outside a broader project with a scientific structure, without a head of the project, associates and critical reviews.

In a formal legal sense, as well as in practice, those that are in the most favourable position are museums within the framework of the Croatian Academy of Science and Art, since scholarly work is a requisite of staff in these institutions.

The recently introduced Museum Act sees scholarly work only as a part of complex museum activities and does not provide criteria for undertaking this form of work.

The significant dimension of scholarly work is the possibility of publishing papers in museum periodicals, while catalogues form a separate category that is not given the attributes of scholarly work. There are three levels of thinking present in analysing the notion of scholarly work in museums: the contribution of new scientific research from the field of technical and technological sciences, the scientific development of fundamental disciplines that relate to the collections in a particular museum, as well as the notion of museology as the basic science in museums.